

ДРАГАН ПЕТРОВИЋ*

Институт за међународну политику и привреду
Београд

УДК 271.222(497.11)-9:141.7

Оригиналан научни рад

Примљен: 14.08.2019

Одобрен: 29.08.2019

Страна: 65-76

СРПСКА ПРАВОСЛАВНА ЦРКВА – ОСАМ ВЕКОВА БОРБЕ ЗА ОЧУВАЊЕ ИДЕНТИТЕТА И ОПСТАНКА СРПСКОГ НАРОДА

Сажетак: У раду се анализира значај Српске православне цркве за идентитет и опстанак српског народа за последњих осам векова. Од стицања аутокефалности Српске православне цркве до данашњих дана, она је била духовни, али и шири стожер егзистенције српског народа. Чак и у периодима када је највећи део српског народа живео у туђим државама, нарочито у периоду ропства под Турцима и подређености Хабсбурзима и Млечанима, СПЦ је преко Пећке патријаршије, Карловачке митрополије и својих других регионалних верских центара (Митрополије у обновљеној Кнежевини Србији, Црној Гори и др), деловала ка духовном и општем повезивању и опстанку српског народа.

СПЦ је имала велики значај у нововековној обнови српске државности. У садашње време тешких изазова и криза, СПЦ је потпора српском идентитету и заштити Косова и Метохије, и свесрпског јединства. Она повезује српски народ у региону и дијаспори.

Кључне речи: Српска православна црква; Пећка патријаршија; Карловачка митрополија; Србија, Црна Гора; Косово и Метохија; идентитет српског народа; духовна снага

Српска православна црква, је свакако најважнија (изузетно једна од најважнијих) историјска институција српског народа. У канонском смислу она је добила своју аутокефалност 1219. године. У реалном смислу, она постоји од тренутка примања хришћанства српског народа, а то је бар од почетка VII века. У раду ћемо анализирати период постојања и деловања СПЦ, од тренутка добијања своје аутокефалности 1219, до данашњих дана. Охридска архиепископија је од IV до VI века наизменично зависила од Цариграда и Рима. Крајем IX и почетком XI века је имала аутокефалан статус, као архиепископија а затим и као патријаршија са седиштем у Охриду. У периоду након пада Цари-

* drdraganpetrovic83@gmail.com

града 1204. године, Србија добија 1219. године, аутокефалну православну цркву од стране патријарха Манојла Цариградског у Никеји. За „архиепископа српског и приморских земаља“ рукоположен је Свети Сава (Растко Немањић), и од тада је Српска православна црква аутокефална и њен архиепископ се бирао и посвећивао на тлу Србије.

Периодизација деловања Српске православне цркве

Уколико би смо на тему рада, покушали да применимо као један од научних циљева, научну класификацију, дакле периодизацију у оквиру постојања и деловања српске православне цркве, могли би смо се ослонити на факторе временске периодизације и појединих важних историјских епоха. Такође могли би смо за критеријум да применимо и као граничне међе важне историјске догађаје. У том правцу би се хришћанска црква код Срба, могла грубо поделити на период, пре стицања аутокефалности и након тога (ово друго је заправо тема нашег рада).

Дакле Срби су примили, хришћанство у једном процесу који је почео још у раном Средњем веку (по неким хипотезама и пре тога), али је аутокефалност Српске православне цркве добијена пре осам векова, почетком XIII века. Срби су као народ били под снажним утицајем Источног Римског царства, касније названог Византија. Тај утицај је био пре свега културни, па је и хришћанство примљено са те стране. У периоду развијеног дела Средњег века и развоја српске државности око Рашке (у ранијим фазама Средњег века више српских феудалних државица је бивствовало са не претерано израженом доминацијом једне од њих, попут Зете-Дукље, Травуније, Паганије, Захумља, Босне, Рашке и др.). Византија је обновила своју снагу преко династије Комнина, чији је последњи велики владар био Манојло (владао до 1180 године). Након њега долази до постепеног слабљења Византије, нарочито у периоду династије Анђела. То је погодовало јачању Рашке (Србије) која се проширује на југ и исток. Када су крсташи заузели Цариград, формирали Латинско царство 1204, наследници Византије су остали Епирска деспотовина на Балкану, те Никејско и Трапезунтско царства у Малој Азији. У том периоду, користећи се и слабостима цариградског наслеђа и у црквеном смислу, јер је никејски патријарх био фактички наследник цариградског патријарха, чему треба додати извесно ривалство Епирске деспотовине, и охридске архиепископије (која је била под ингеренцијама патријарха у Никеји), српска православна црква добија аутокефалност. До 1253. седиште српског патријарха је било у Жичи, а од тада у Пећи. Отуда би се деловање СПЦ могло периодизирати у епоху српске средњовековне државности, а то је трајало до приближно друге половине XV века. Турци су укинули Пећку патријаршију са падом Смедерева 1459. Међутим, од 1557. Пећка патријаршија је под турском влашћу обновљена и деловала је све до 1766, када ју је султан Мустафа III укинуо.

Дакле за нашу периодизацију, могао би се изабрати период од друге половине XV века, до 1557, дакле у трајању од око једног века. То би био након

почетног периода (први је дакле од 1219 па до 1459) као други период, у којем није било Пећке патријаршије. Трећи период би био од 1557. до 1766, а то је епоха деловања обновљене Пећке патријаршије.

Четврти период би могао бити од 1766, до обнове аутокефалне православне цркве у Србији 1832. године. Овај период је значајан јер је и у Србији и у Црној Гори дошло до видљивих елемената, обнове, а у случају Црне Горе јачања елемената независности.

Пети период, би се могао означити као период јачања обновљене модерне српске државности, закључно са уједињењем 1918. године у заједничку државу.¹

У том правцу би шести период почео након Првог светског рата, и он би могао по једној могућности трајати до данас и надаље. По другој вероватно реалнијој могућности, он се окончава 1991, са нестанком СФРЈ, а од тада траје нови период.

Дакле из свега овога видимо да је устројство и статус Српске православне цркве, заправо пратило и судбину српског народа. Истина обновљена Пећка патријаршија је деловала око два века у околностима када је српски народ на подручју Отоманске империје био поробљен. Какав је био статус Пећке патријаршије, дакле изложен могућим притисцима Турака, и репресијама, показује и случај побуне Срба у Банату, након чега су спаљене мошти Светог Саве на Врачару 1594. године. (Николај Велимировић *Охридски пролог*, Духовни лог, Београд, 2017; „Где су заиста спаљене мошти Светог Саве, Политика, 30, јануар, 2013.)

Великодостојници, дакле сам врх Српске православне цркве је учествовао у организацији живота, борби, најзад организовању сеоба српског народа током краја XVII и у XVIII веку. Цетињски манастир је једно од врела окупљања, организовања и бивствовања Црне Горе у нововековној историји. Сремски Карловци постају културно, духовно, али и аутономно-државно стољно место српског народа у Панонској низији (Великом војводству), током његове читаве нововековне историје.

Српска православна црква, српски народ и српска државност 1219-2019

Српска православна црква је деловала stoleћима, тачније више од пола миленијума на српским просторима пре добијања аутокефалности 1219. године. Одлике тих периода раног и првог дела зреле фазе Средњег века, одликовала је као и читаву Европу, феудална расцепканост, слаба улога владара (монарха), али у исто време снажан утицај цркве и вере на читаву сферу друштва

¹ Прецизније све до 1920. године, не постоји јединствена црквена организација код Срба и тај период у историографији се назива добом постојања покрајинских цркава. Најзначајнија од свих покрајинских цркава је била Карловачка митрополија са седиштем у Сремским Карловцима.

и политике. У тој епохи пре 1219. године, подвојеност између католичанства и православља није узела великог маха, заправо она се остварила на теоретском плану тек 1054. године, а у стварном животу је ојачана приближно од XII века, што се одразило и на заузеће Цариграда од стране крсташа 1204. године. Српске државице су биле расцепкане, као и сама црква, да би тек јачањем Рашке дошло до стварања једне снажне средњовековне српске државе управо ту.

Период 1219-1459

У ова два и по века, где је сконцентрисано језгро постојања немањихке државе, а потом и седам деценија посткосовске државности, Српска православна црква је имала практично централну улогу у друштвеном и културном животу Србије. Владари су градили бројне манастире и задужбине, посебно на Косову и Метохији, Македонији, данашњем простору централне Србије и у Црној Гори. Градови и у овом периоду српске историје нису били посебно бројни, мада су били бројни тргови, тврђаве, рудничка насеља и др. Манастири су били важна културна и духовна седишта, али често и прави утврђени градови, попут Манасије, Раванице и др. Константин Јиричек наводи да су се владари у Немањихкој Србији посебно ослањали на свештенство, да би умањили утицај властеле. Властелин је на крају за живота могао да изгуби део или у целости свог имања, а то није могуће са статусом црквених лица у односу на државу. Ширењем српске државе на југ, ширио се и утицај Српске православне цркве. У српској средњовековној немањихкој држави, по Јиричеку, православци и Срби су били у огромној већини. Етничких мањина је било само Албанаца у северној данашњој Албанији, која је припадала српској држави, као и нешто Романа, дакле потомака Римљана у приморју. Међутим, и у приморју Јиричек наводи да је већина била српска и православна. (Константин Јиричек, Јован Радоњић, *Историја Срба*, II том, Културна историја, стр. 72-73.) Постојале су Барска и Дубровачка архиепископија католичке под ингеренцијама папе. Јиричек наводи да су богумили (патарени) потпуно протерани и сузбијани у Србији па су се задржали само у Захумљу, док су у Босни имали великог утицаја. Са друге стране, он наводи да богумили у Босни, нарочито виши слојеви и феудалци, нису никако прекидали везе са православном црквом. (Константин Јиричек, Јован Радоњић, *Историја Срба*, II том, Културна историја, стр. 81.)

Уколико посматрамо период 1219. до 1459. као једну целину у деловању аутокефалне СПЦ, дакле период независне српске средњовековне државе, у оквиру њега би смо могли да извршимо поделу на два подпериода. Та година раседа би могла да буде 1346. када је српска православна црква проглашена патријаршијом у оквиру владавине цара Душана. Након тога долази до привременог прекида односа са цариградском патријаршијом, што је измирено за време кнеза Лазара 1375. године. (Новаковић Стојан, *Законски споменици српских држава средњег века*, приредио Раде Михаљчић, Лирика, Београд, 2005, стр. 458, 520, 521.) Разлози и за сукоб и за измирење се поред црквене јурисдикције, могу потражити у политичкој сфери. У првом случају, византијска др-

жава је негативно реаговала на проглашење за цара српског, јер се сматрало да ромејско-грчка (византијска) држава и царство директно вуку наслеђе од Римског царства, а да су друга царства самопроглашена и незаконита. Сходно томе се и крунисање Карла Великог за цара око шест векова раније сматрало за нерегуларан и у сваком случају упитан чин и статус. Разлози за измирење око три деценије касније између цариградске патријаршије и српске (у Пећи), би се могли наћи у чињеници да су Турци у међувремену опасно угрозили и обухватили Византију, продором на Балкан (и не само Византију већ и остале балканске хришћанске земље), а друго иза смрти цара Уроша 1371, није било наследника царске круне у српским земљама, па је сходно томе и овај чин претходног проглашења Србије за царевину под Душаном, изгубио свој кининуитет.

У периоду деспотовине српска црква је представљала важан елеменат српске државности и идентитета. Са седиштем у Пећи њене митрополије су функционисале, укључујући и оне у Црној Гори (у Будви и Бијелом Пољу). У Босни, која је била засебна краљевина деловала је митрополија милешевска, која је уосталом Твртка крунисала за српског краља 1377. године. Јиричек и Радоњић наводе да није потпуно јасно како је организована српска православна црква у Требињу и Конавлима, односно под чијом надлежношћу је потпадала. Када је пала деспотовина митрополит зетски повукао се из Будве потом у област Црнојевића, одакле је и следио цетињски манастир основан 1485. године, и он представља будућу митрополију зетску. (Константин Јиричек, Јован Радоњић, *Историја Срба*, II том, Културна историја, стр. 397.)

Период 1459-1557

Ово је период, од близу једног века, где по ставу званичне историјске науке, практично није деловала Пећка патријаршија. Са друге стране упитно је да ли се то односи баш на читав наведени период. Тако Димитрије Богдановић, наводи да је свакако Пећ напуштена са нападом Турака и потом пада Смедерева и Србије 1459, али да се не зна ни тачна судбина врха патријаршијске управе. Такође није сигурно да је смрћу патријарха Арсенија II 1463, то био последњи српски патријарх у тој епохи, и да се чак предпоставља да је неки његов наследник доживео на трону двадесете године XVI века. (Димитрије Богдановић, *Књига о Косову*, Књижевне новине, Београд, 1990, стр. 87) Са друге стране у овом периоду Охридска архиепископија под Отоманским царством проширује свој делокруг деловања и на српске земље.

Ово је врло тежак период у српској историји, јер представља даље продоре и освајања Турака. Након пада Србије и Босне, постепено до краја XV века, то бива случај са Зетом. Последња линија одбране Паноније и Београда, је била поред Угарске и појас аутономних српских области на југу. Ту аутономну српску област на челу са жупаном су чинили Београд, са Сремом и повремено и Мачвом, Такође Јајачка и зворничка област из Босне су припали Угарској, а ту је био српски елеменат становништва и од њих састављених војних формација. Падом Београда, и потом Мохачком битком, граница према Хабсбурзима се помера даље на запад и север. Под Турке су потпале и Зворничка и

Јајачка област, Славонија и залеђе Далмације. Тиме турска освајања практично достижу свој максимални опсег. У том периоду се обнавља Пећка патријаршија 1556. године.

Период обновљене Пећке патријаршије 1557-1766

Отоманска империја дозвољава 1557. обнављање Пећке патријаршије. Мотиви за тако нешто би се могли сагледати у томе да је највећи део српских земаља био обухваћен у оквиру Отоманског царства, а да је Хабсбуршка монархија, као и Млетачка република у приморју, подстицале насељавање српског становништва у граничне области ради одбране од Турака. Поред тога, поред силних репресија и изабљивања, српска црква је представљала ретку могућност изражавања духовности, па и индивидуалитета покорених Срба – хришћана. Није небитна чињеница да је тада турски везир био Махмут паша – Соколовић, а његов близак рођак (који је остао православац) постаје српски патријарх у Пећи. (Самарцић, Радован. „Српска православна црква у XVI и XVII веку”. Историја српског народа. књ. 3, св. 2. Београд: Српска књижевна задруга. година 1993, стр. 5—102.)

Током следећа два века свог деловања Пећка патријаршија је представљала важну институцију српског народа, без обзира што је деловала у сужењим околностима ропства под Отоманском империјом. Како су панонски предели након турског пораза код Беча 1683, закључно са Карловачким миром остали ван Отоманске империје, а то се проширило и на неке друге области након 1718. године, у Сремским Карловцима се формира средиште Српске православне цркве за простор Хабсбуршке монархије, паралелно са Пећком патријаршијом.

Српски патријарх Арсеније IV Чарнојевић Шакабента је 1737, саставио српски национални програм по коме би „Илирско расцијански народ“, односно Срби, на простору Србије, Црне Горе, северне Албаније, Босне и Херцеговине, дошли у вазални положај према Аустрији, сличан ономе у коме се налазила Угарска. То је период, када је већ близу две деценије Шумадија са Београдом и северна Босна већ биле укључене у Хабсбуршку монархију и очекивао се нови сукоб који би могао да од Отоманске империје ослободи наведене земље. (Владан Гавриловић, Стварање модерне српске државе, Култура полиса, бр. 1, 2004, стр. 222.)

Међутим, као што је познато Турска добија овај сукоб, што следећих година, након мира у Београду 1739, доводи до поновног припајања Шумадије и северне Босне Отоманској империји. Српска православна црква је и у тим тренуцима тешким била уз свој народ, па је дошло до тзв. Друге сеобе Срба, односно део становништва Старе Србије, Шумадије и северне Босне се преселио северно од Саве и Дунава.

Димитрије Богдановић сматра да су сталне побуне српског народа против Отоманске империје, посебно у садејству са Хабсбуршком монархијом (као и са Русијом и Млетачком републиком) у ратовима са Турском, условили пораст неповерења, и напосле укидање 1766. Пећке патријаршије. Следеће

1767, укинута је и Охридска архиепископија, а епархије и целокупну имовину ових цркава преузела је цариградска (васељенска) патријаршија. (Димитрије Богдановић, *Књига о Косову*, Књижевне новине, Београд, 1990, стр. 104.)

На чело епархија долазе грчки епископи, а сличан случај је био и са дунавским (румунским) кнежевинама Влашком и Молдавијом, где су чак „фанариоти“ добијали и извесну административно-управно комесарску, дакле цивилну власт, у оквиру иначе аутономних позиција које су имале. Са друге стране Срби у Хабсбуршкој монархији добијају своју верско-културну аутономију, у области Подунавља, на челу са митрополитом у Сремским Карловцима. Митрополите је бирао црквени сабор. У том периоду, краја XVII и посебно од почетка XVIII века, граде се између осталог под организацијом митрополита, фрушкогорски манастири, а помаже се и обнова Пећке патријаршије са којом су одржаване тесне везе.

Уколико се посматра територија коју је поклапала Пећка патријаршија, рецимо у периоду друге половине XVII века (уочи Великог рата), то су заиста етничке територије на којима је већински живео српски народ, или макар у неким граничним областима њеним, имао релативну већину. Изузетак су делови Хрватске и Мађарске где није било у већем броју Срб. У питању су дакле области данашње Србије, Црне Горе, Босне и Херцеговине, потом Хрватске (обухватајући и онај део, дакле Загорје, Загреб, северну и западну Хрватску) који нису били у оквиру Отоманске империје тадашње, потом Мађарска и северна Албанија, приближно до Дрима. Од нових епископија, дакле основаних после обнове Пећке патријаршије 1557, то су биле оне у Панонском простору (Војводини, источној Славонији и јужној Мађарској: Печуј, Будим, Сегедин, Арад, Темишвар, Вршац, Бечкерек и Славонска Пожега), потом Медак и Костајница у Крајини, епископија око Херцег Новог, те на југоистоку у Тетову, Самокову и Врању. (Тематска карта Јурисдикције Пећке патријаршије око 1669, у Ларус енциклопедија, том 3, Вук Карацић, 1973, стр. 462.)

Митрополит Арсеније IV је од царице Марије Терезије добио 1 октобра 1741, рескрипт да носи титулу патријарха и да буде „поглавар над целим српским клиром и народом“. Међутим, Пећка патријаршија није признала статус патријаршије за Сремске Карловце, па је све до њеног укидања 1766, задржала за себе формалну одредницу да има примат у хијерархији српске православне цркве.

Период 1766-1832

Овај период за који смо се определили у оквиру периодизације деловања СПЦ у последњих осам векова од стицања њене аутокефалности, је оивичено са једне стране укидањем Пећке патријаршије 1766 од стране Отоманске империје, и са друге стране добијањем аутономије за Београдску митрополију 1832. године. Заправо овај период се могао припојити периоду који следи, закључно са 1918. годином. Одлучили смо се ипак да овај период буде засебна целина, иако временски врло кратка, од свега 66 година. Његова битна одлика је да је гашењем Пећке патријаршије, битно ослабила у овом периоду улога

Српске православне цркве у друштвеном и политичком животу српског народа, нарочито у времену до Првог српског устанка. Разлог, је тај, што је Цариградска патријаршија преко фанариота, односно грчког црквеног staleжа, имала пресудну духовну власт на српским просторима, пре свега у оквиру Отоманске империје. Историчар Радован Самарџић сматра да је улога фанариота, богатог и утицајног патрицијског слоја Грка, пре свега у Цариграду, васељенској патријаршији, али и трговачким и поморским слојевима широм Медитерана, била веома значајна и за одлуку о укидању Пећке патријаршије, као и у повећању њихове улоге у црквеној организацији Срба и других православних народа у оквиру Отоманског царства. (Одељак који је писао о нововековној југословенској историји Радован Самарџић у оквиру српског издања Ларус енциклопедије, Трећи том, Вук Караџић, 1973, стр. 476.)

Са друге стране долази до пораста улоге народних вођа, кнезова, хајдука, трговаца. У оквиру српског народа у Хасбсбуршкој монархији јачају слојеви предузимача, интелектуалаца, официјерског кадра, грађанског слоја у целини. Српска православна црква на овим просторима са седиштем у Сремским Карловцима представља национални, духовни и едукативни центар. Насупрот томе са три велике сеобе Срба, погромима од стране Отоманске државе и муслиманског становништва (Албанаца, Турака и др.), озбиљно је девастирано и умањено српског становништво у областима под Турском. У овом периоду захваљујући и смањењу улоге цркве, просветне активности су назадовале и негде се и смањиле. Поред свега тога, Шумадија и Србија, представљају државотворну област, која је управо у овој епохи, са два велика устанка успела да се избори за обнову српске државе на овим просторима. Српска православна црква, њени свештеници, активно су учествовали у Првом српском устанку, трпели сво време репресалије Турака. Слично је било и у следећим годинама, Другом српском устанку, периоду који је следио након 1815, када је Србија извојевала широку аутономију, ударила темеље обнови своје модерне државности. У Црној Гори је владика у исто време био и световни и духовни владар, а православна црква стожер окупљања, образовања и сабирања српског народа на тим просторима. Иако више није било јединственог српског црквеног центра, као што је то у претходним епохама била Пећка патријаршија, улога цркве је била и даље значајна, и од почетка XIX века у поновном успону.

У том правцу овај период представља епоху у највећем борбе српског народа, пре свега у Србији и Црној Гори за своју самосталност од Отоманске империје. Око тридесете године XIX века, видели су се запажени резултати у државотворности српског народа у Србији и Црној Гори. У Србији, је добијен хатишериф, дакле и писмена потврда од султана, унутрашње независности земље 1830, а 1833. и други хатишериф, о проширивању на још шест нахија, превасходно ка југу и истоку. Године 1832, добијена је и црквена аутономија од Цариградске патријаршије. Црна Гора је око 1830, заокружила своје поседовање простора Брда (где је уосталом веома значајан манастир Острог).

Период 1832-1918

Ово је вероватно најуспешнији период у процесу ослобођења и уједињења српског народа, где је значајну улогу имала и Српска православна црква. У овом периоду није било јединствене српске црквене организације, дакле патријаршије. Паралелно су деловали црквени центри у Београду, Сремским Карловцима, Цетињу. Такву судбину је пратила у овом периоду и српски народ, који је имао своје државе у Србији и Црној Гори, али и дуги низ деценија у оквиру Хабсбуршке монархије Војну крајину и Српско војводство.

Са друге стране српски народ је платио високу цену у овој епохи за своје потпуно ослобађање (које је долазило по етапама) и уједињење закључно са 1918. годином. То су ратови са Турском 1876, и 1877-1878. (чему треба додати и немире и сукобе у Београду 1862), потом балкански ратови са Турском и потом Бугарском 1912 и 1913, и најзад Велики рат (Први светски рат) 1914-1918. У Црној Гори кнез постепено престаје да буде и владика, односно те функције се раздвајају пошевши од књаза Данила Петровића. У Србији краљ Милан врши притисак на митрополита Михаила, који мора да напусти земљу, због неслагања око политике владајуће. Сремски Карловци остају практично једина велика институција српског народа, након укидања Војне границе и Војводства српског у оквиру Хабсбуршке монархије. Временом значај добијају и политичке странке и истакнути српски политичари. Период до завршетка Првог светског рата, где је егзистирало више црквених центара административних Српске православне цркве, се у историографији назива добом постојања покрајинских цркава.

Период 1918-1991

Ово је период егзистенције две Југославије, прво Краљевине, а потом социјалистичке. Српска православна црква се већ на почетку овог периода, објединила у оквиру Патријаршије са центром у Београду. Тако је први пут након 1766, обновљена српска патријаршија. Цариградска патријаршија је убрзо признала уједињење покрајинских српских цркава и стварање патријаршије посебним томосом. У међуратном периоду посебан заплет настаје у оквиру тзв. Конкордатске кризе, када Српска православна црква није била сагласна са постигнутим нацртом Конкордата Краљевине Југославије са Ватиканом. (између остале литературе више у Миодраг Мишовић, *Смрт патријарха Варнаве и тајна тестамент краља Александра*, Службени лист СРЈ, Београд, 1997.).

У Другом светском рату, паралелно са страдањима српског народа и окупацијом земље, тешко је погођена била и СПЦ, посебно на територији тзв. НДХ.

Након Другог светског рата, у социјалистичкој Југославији, црква је одвојена од државе. СПЦ је додатно погођена у односу на остале верске заједнице у Југославији и тиме да је дошло до неканонског покушаја одвајања православне цркве у Македонији. Важан елеменат је обнављање Пећке патријаршије, где је поново административни центар СПЦ.

Српска православна црква је у суштини задржала своје јединство у јавном и институционалном деловању, упркос чињеници да је у више случајева само свештенство, рецимо током Другог светског рата индивидуално показивало симпатије према различитим покретима и идеологијама. Тако се стиче утисак да је покрет Драже Михајловића, односно Југословенска војска у отаџбини имала највише симпатизера у оквиру СПЦ. Један мањи део је имао сарадњу и јавне симпатије за време окупације према Недићу, и изузетно и према Љотићу.² Мањи део свештеника је показивао симпатије и чак учествовао у оквиру партизанског покрета и НОБ.³

У оквиру социјалистичке Југославије, привремено долази до одвајања дела епархија у дијаспори, односно делу САД, што је потом деведесетих година превазиђено.

Период од 1991. године

Ово је временски период који још траје. Оивичен је распадом СФРЈ, који је погодио и СПЦ, јер су се делови српског народа, верника и инфраструктуре СПЦ нашли у другим новоствореним сецесијом државама. Прогањање делова српског народа, погодио је вишеструко и СПЦ, нарочито у Хрватској, али и у јужној српској покрајини Косову и Метохији.

Уређење савремено Српске православне цркве је епископално. Епархије су главне црквено-јерархијске и црквено-самоуправне јединице. Непосредни поглавар епархије је епархијски гувернер. Епархију чине архијерејска намесништва, црквене општине, парохије и манастири. Канонска територија СПЦ подељена је на укупно 39 епархија. У питању је једна архиепископија, четири митрополије и 34 епархије. Под јурисдикцијским границама Српске патријаршије налази се Православна охридска архиепископија са статусом аутономне цркве. .

У Србији, Црној Гори, Републици Српској и окружењу налази се 27 епархија, а седам је у дијаспори. (<http://www.spc.rs/sr>).

Изазови са којима се суочава и данас српски народ, су на неки начин и изазови са којима се суочава Српска православна црква. Прецизнији, СПЦ је и даље важан идентификациони елеменат есенције српског народа у целини. Тамо где је српство угрожено, важан потпорни елеменат опстанка чини СПЦ, на пример на Косову и Метохији, а у последњих деценију-две и у Црној Гори на пример. Тако је још Гиљфердинг са својим путовањима по Херцеговини, Босни и Старој Србији запазио да је важан идентификациони елеменат сваког Србина припадност православљу. (Гиљфердинг А. Ф., *Путовање по Херцеговини, Босни и Старој Србији*, Веселин Маслеша, Сарајево, 1972, стр. 119). Са

² Дејан Милић наводи да је Николај Велимировић чак држао посмртни говор Љотићу у Илирској Бистрици 1945. године. Дејан Милић, „Православни клир, закони и заштита врлина“, Култура полиса, бр. 6-7, г. 2007, стр. 117.

³ Дејан Милић наводи случајеве проте Смиљанића, попа Владе Зечевића, проте Јевстатија Караматијевића и др.), Дејан Милић, „Православни клир, закони и заштита врлина“, Култура полиса, бр. 6-7, г. 2007, стр. 117.

друге стране након пропасти социјализма савремени Срби су се добрим делом вратили православљу, или се у највећем макар повезују са њим у национално-идентитетском смислу (Драгољуб Ђорђевић, Данијела Гавриловић, «Србија, верска и етничка идентификација, између балканске прошлости и европске будућности, Култура полиса, бр. 4-5 г. 2006, 339-347, стр. 343)

Закључак

Током осам стотина година, од добијања аутокефалности Српске православне цркве, можемо констатовати њену дубоку прожетост и испреплетаност са егзистенцијом српског народа у целини, као и српске државе. Тачније у ових осам векова, били су периоди, када није постојало суверене и целовите српске државе, периода када је највећи део српског народа живео под туђинима. Тада је значај СПЦ био пресудан, као фактички једине постојане и суверене институције српског народа, која се могла борити за његову егзистенцију и чување идентитета. Српска православна црква, је у време снажне српске средњовековне државе Немањића, имала свој значај и важну улогу. У време турских освајања, она је остајала са српским народом, настављајући да делује и под турском окупацијом, истина у отежаним условима. Обнова и деловање Пећке патријаршије током XVI - XVIII века, у време ропства под Турцима (западне српске области су тада биле под Хабсбуршком монархијом, и Млетачком републиком) има огроман значај за очување идентитета српског народа. Тада долази и до три велике сеобе српског народа из средишњих и јужних простора данашње Србије, посебно са Косова и Метохије, али и из Македоније, делова Црне Горе и Босне и Херцеговине, ка простору северно од Саве и Дунава. Културно-просветна аутономија Срба Панонских простора са средиштем у архиепископији у Сремским Карловцима се показала постојаном у нововековном периоду. Праве политичке и административне аутономије Срба попут Великог војводства и Војне крајине, су постојали периодично, и у сваком случају су укидани у периоду око Берлинског конгреса од стране Беча из геополитичких разлога.

У нововековном периоду, најважнији црквени центри, пошто је то епоха постојања покрајинских цркава, су Сремски Карловци, Београдска митрополија и Цетињска митрополија. Након 1918. и уједињења, поново се формира Пећка патријаршија као средиште СПЦ. Током Другог светског рата, паралелно са страдањем српског народа, и геноцидом који је доживео у тзв. НДХ, тешко је страдала и СПЦ, на тим просторима. У социјалистичкој Југославији долази до одвајања цркве од државе.

Након 1991, СПЦ дели судбину српског народа, и даље остаје његова најважнија институција духовности, али и чувар идентитета, посебно на просторима где је српски народ изложен посебним притисцима, укључујући и покушај промене идентитета. У Црној Гори, која је историјска српска држава, режим Мила Ђукановића спроводи последњих година додатан притисак на СПЦ, која окупља готово целокупно православно становништво и представља најважнији стожер очувања његовог српског миленијумског идентитета.

Литература:

1. Bogdanović Dimitrije, *Knjiga o Kosovu*, Književne novine, Beograd, 1990,
2. Velimirović Nikolaj *Ohridski prolog*, Duhovni log, Beograd, 2017;
3. Gavrilović Vladan, „Stvaranje moderne srpske države“, Kultura polisa, br. 1, 2004,
4. Giljferding A. F., *Putovanje po Hercegovini, Bosni i Staroj Srbiji*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1972,
5. Dimić Ljubodrag, Kulturalna politika Kraljevine Jugoslavije, I-III. Stubovi kulture, Beograd, 1997.
6. Đorđević Dragoljub, Gavrilović Danijela, «Srbija, verska i etnička identifikacija, između balkanske prošlosti i evropske budućnosti, Kultura polisa, br. 4-5 g. 2006, 339-347
7. Jiriček Konstantin, Radonjić Jovan, *Istorija Srba*, II tom, Kulturalna istorija
8. *Larus enciklopedija*, Treći tom, Istorija, Vuk Karadžić, 1973,
9. Milić Dejan, „Pravoslavni klir, zakoni i zaštita vrlina“, Kultura polisa, br. 6-7, g. 2007, str. 103-117,
10. Mišović Miodrag, *Smrt patrijarha Varnave i tajna testamenta kralja Aleksandra*, Službeni list SRJ, Beograd, 1997
11. Novaković Stojan, *Zakonski spomenici srpskih država srednjeg veka*, priredio Rade Mihaljčić, Lirika, Beograd, 2005,
12. Petrović Dragan, Nikolić Jasmina, *Srpski narod i veliki sile, kulturno istorijski procesi*, Prometej Novi Sad, Institut za političke studije Beograd, Novi Sad, 2008.
13. Samardžić, Radovan. „Srpska pravoslavna crkva u XVI i XVII veku“. Istorija srpskog naroda. knj. 3, sv. 2. Beograd: Srpska književna zadruga.godina 1993,str. 5—102.

SERBIAN ORTHODOX CHURCH - EIGHT CENTURIES OF STRUGGLE TO PRESERVE THE IDENTITY AND SURVIVAL OF THE SERBIAN PEOPLE

Summary: This study analyzes the importance of the Serbian Orthodox Church that considers identity and survival of the Serbian people for the last eight centuries. Since receiving the independence-autocephaly, Serbian Orthodox Church until the present day it has been not only a spiritual but also a great midpoint center considering existence of the Serbian people. Even during periods when most of the Serbian people lived in foreign countries, especially during the period of slavery under the Turks and subordination under the Habsburgs and Venetians, the SOC through the Patriarchate of Peć, the Karlovac Archibishopry, and its other regional religious centers (Archibishopry in restored Principality of Serbia, Montenegro etc.), acted as spiritual and general connection considering survival of the Serbian people. The SPC was of great importance in the modern restoration of Serbian unity. At this time during difficult challenges and crises, the SOC is an enormous support to the Serbian identity and protection of Kosovo and Metohija, and of all-Serbian unity. It connects the Serbian people in the region as well in diaspora.

Key words: Serbian Orthodox Church, Patriarchate of Pec, The Karlovac Archibishopry, Serbia, Montenegro, Kosovo and Metohija; the identity of the Serbian people; spiritual strength